

تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی

مطالعه موردی: شهرستان قرچک

علی عبدی^۱ بیژن رحمانی^{۲*} شهره تاج^۳

۱- دانشجوی دوره دکترای جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی تهران، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

۳- عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

چکیده

عدالت فضایی از مباحثی است که در سال‌های اخیر در میان برنامه‌ریزان و جغرافیدانان اهمیت ویژه‌ای یافته است. از آنجا که خدمات عمومی شهری، ساختار دهنده شکل و ماهیت کالبدی، اجتماعی و فضایی شهر می‌باشد، بی‌عدالتی در نحوه توزیع آن، تأثیر جبران ناپذیری بر ساختار، ماهیت شهر و جدایی‌گزینی طبقاتی محلات شهر گذاشته و مدیریت شهری را با چالش‌های جدی روبرو کرده است. با بررسی میران نابرابری‌ها در توزیع خدمات و شناسایی الگوی فضایی بی‌عدالتی در سطح شهر، می‌توان پی برد که کدامیک از خدمات در وضعیت نامناسب‌تری هستند و بی‌عدالتی بیشتر در کدام بخش و محله شهری تمرکز یافته است تا از این طریق مدیریت شهری با عمل آگاهانه در توزیع فضایی خدمات عمومی و منافع اجتماعی، نابرابری‌های فضایی را کاهش داده و کیفیت زندگی را ارتقا دهد. رشد روزافزون جمعیت شهرستان قرچک و نیاز ساکنین به خدمات شهری در حال افزایش است. از این رو تحقیق حاضر که با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از اسناد کتابخانه‌ای و استنتاج یافته‌های میدانی در قالب تدوین و توزیع پرسش‌نامه، در سطح محدوده مورد مطالعه صورت گرفته است به بررسی وضعیت برخورداری شهروندان از خدمات و نیز توزیع آن‌ها در سطح روستاها پرداخته است. یافته‌های تحقیق با استفاده از آزمون موران و روش جینی و همچنین آزمون T-test مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته و نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که خدمات و امکانات مورد بررسی در تحقیق در سطح شهرستان قرچک به‌صورت عادلانه توزیع نشده‌اند از طرفی نیز نتیجه آزمون سطح رضایت‌مندی شهروندان از وضعیت خدمات شهری مورد بررسی نیز حاکی از نامناسب بودن وضعیت این خدمات در سطح شهرستان قرچک بوده است.

واژه‌های کلیدی: عدالت فضایی، عدالت توزیعی، توزیع خدمات شهری، نابرابری فضایی، شهرستان قرچک.

مقدمه

شهرها امروزه در اثر ساختارهای سیاسی، اقتصادی، و سیاست‌های فضایی ناکارآمد با چرخه نامطلوبی از نابرابری‌های اجتماعی-اقتصادی و زیست محیطی روبرو شده‌اند، چالش‌های بی‌سابقه همچون فقر، اسکان غیررسمی، نزول کیفیت زندگی، شکاف‌های درآمدی، از هم گسیختگی‌های اجتماعی و بی‌عدالتی در توزیع خدمات شهری در شهرها شکل گرفته است، که سلامتی و رفاه جامعه شهری را به خطر انداخته و دوگانگی و عدم تعادل در فضای شهری را در پی داشته است. عدم تناسب و تعادل بین سه عنصر تشکیل دهنده فضای شهر (انسان شهری، منابع آن- خدمات شهری و امکانات و تسهیلات شهری- محیط آن) باعث شکل‌گیری عدم تعادل و بی‌عدالتی در فضای شهری و پیامدها و چالش‌های نامطلوب شده است (طهماسبی زاده ۱۳۹۲، ۵).

عدالت فضایی پیوند عدالت اجتماعی و فضا است که در نتیجه عدالت و بی‌عدالتی در فضا قایل مشاهده است (Lefebvre, 1968, 1972). با بررسی میزان نابرابری‌ها و شناسایی الگوی فضایی بی‌عدالتی در سطح شهر می‌توان پی برد که بی‌عدالتی‌ها بیشتر در کدام بخش از فضاهای شهری تمرکز یافته است؛ تا از این طریق، مدیریت شهری با عمل آگاهانه در توزیع فضایی خدمات عمومی و منافع اجتماعی، نابرابری‌های فضایی را کاهش داده و کیفیت زندگی را ارتقاء و توسعه پایدار شهری را تضمین نماید. بی‌عدالتی را نمی‌توان فقط محدود به سنجش نابرابری‌های اقتصادی دانست چراکه فضایی بعد اساسی و بنیادی در جامعه انسانی است (Martnez, 2005, 31). عدالت اجتماعی در فضا جاری شده (Soja, 2008, 2) به عبارتی عدالت و بی‌عدالتی در فضا نمایان می‌گردد (Dufaux, 2008, 2). تحقق عدالت اجتماعی مستلزم وجود مکان و فضا است. عدالت در فضا، همان عدالت جغرافیایی یا عدالت محیطی است. ویلیام باون درباره عدالت محیطی می‌گوید عدالت محیطی عبارت است از برخورداری برابر مردم برحسب نیازها، توانایی‌ها، تلاش‌ها، و زحمات و تاثیرشان در تولید جامعه است (Bowen, 2001, 30) و در پایان است تا نیازهای پیچیده انسان را در قالب فضا در محیط‌های اجتماعی به صورت عادلانه برآورده گرداند. و بی‌عدالتی‌های فضایی و علل آنها را شناسایی نماید. عدالت در قالب فضا (عدالت محیطی، جغرافیایی و عدالت فضایی) استانداردهایی ارائه می‌دهد تا بررسی نماید، آیا نیازهای پیچیده انسانی که وابسته به زمان و مکانند، در غالب فضا در محیط‌های اجتماعی برآورده می‌گردند؟ تا در غیر این صورت راهکارهای اساسی را در کاهش دوگانگی‌های فضایی ارائه نماید.

در چگونگی سنجش عدالت فضایی هاروی چندین ملاک را معرفی می‌کند که مهمترین آنها نیاز، منفعت و استحقاق می‌باشد (هاروی ۱۳۷۹، ۱۰۱) به منظور سنجش عدالت فضایی در مقیاس عملکردی مناطق شهری نیاز به وجود شاخص‌هایی است که ضمن این که بعد فضایی و مکانی داشته باشند بتوانند سطح برخورداری و یا میزان عدالت فضایی را در هر منطقه از شهر نشان دهند. بدین منظور نیازهای اساسی که تحت عنوان خدمات اساسی امروزه در برنامه ریزی و مدیریت شهری مطرح شده است می‌تواند مبنای سنجش این مهم قرار گیرد. نیازهای اساسی مادی انسان مجموع نیازهای بیولوژیک، اقتصادی و اجتماعی است. (پور محمدی ۱۳۸۶، ۲۳) در برنامه ریزی شهری این نیازها کاربری‌های آموزشی، بهداشتی، درمانی، فضای سبز، ورزشی، پارکینگ، مسکونی، فرهنگی و مذهبی و... می‌باشند و در واقع خدماتی هستند که برآورده کننده نیازهای اساسی در فضای شهری می‌باشند. این پژوهش با استفاده از شاخص‌های عدالت

فضایی با عملکرد منطقه‌ای، عدالت را در شهرستان قرچک مورد مطالعه قرار دهد و فرض این است که در بین مناطق مختلف این شهرستان نابرابری فضایی وجود دارد.

بیان مسئله

امروزه شهرها و کلانشهرهای کشورهای در حال توسعه مانند ایران به دلیل تمرکزگرایی در امکانات و خدمات، تراکم‌های جمعیتی و مدیریت‌های تمرکزگرا، با پدیده‌هایی چون جدایی گزینه ای اکولوژیکی، حاشیه نشینی و حومه نشینی، شمال و جنوب اجتماعی در شهرها، فقر و نابرابری روبه رو شده‌اند. که نتیجه آن شکل‌گیری ساختار فضایی قطبی و دوگانه در فضای شهر بوده است. قطبی شدن شدید ساختار فضایی شهر در اثر سیاست‌های مدیریتی باعث شکل‌گیری فضاهای نامطلوب در مقابل فضاهای مطلوب شده است. رسیدن به پایداری، تعادل و عدالت در محیط شهر مستلزم درک تحلیلی از وضع موجود بوسیله تحلیل تعادل یا عدالت فضایی در محیط شهر است. تحلیلی که باید بر مبنای نیازهای انسانی و توزیع و تخصیص آنها در فضای شهر باشد. اگر تخصیص خدمات در شهر نامتوازن باشد دوگانگی و جدایی‌گزینی رخ می‌دهد و اگر متوازن باشد. تعالی جامعه شکل می‌گیرد.

یکی از مهمترین پیامدهای رشد شتابان شهرنشینی و توسعه فیزیکی شهرهای ایران در دهه‌های اخیر از هم پاشیدگی نظام توزیع مراکز خدماتی شهری بوده که این امر زمینه ساز نابرابری اجتماعی شهروندان در برخورداری از خدمات شهری شده است (Hataminejad, 2008,71). از همین روست که شهرهای ایران در حال حاضر با موجی از نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی دست به گریبانند؛ نابرابری‌هایی که موجب شکل‌گیری دوگانگی‌های طبقاتی در اکثر شهرها شده است. (Dadashpour.et. al,2015:10). نابرابری در توزیع خدمات شهری یکی از این نابرابری‌هاست. متأسفانه در توزیع خدمات شهری که بیشتر در قالب طرح‌های کاربری اراضی و معیار سرانه انجام می‌شود، به معیار قابلیت دسترسی ساکنان به خدمات شهری کمتر اهمیت داده شده است (Rahnama.2008:137). الگوی توزیع تراکم مراکز خدمات شهری باعث ارزش متفاوت زمین در شهرها شده و به جدایی‌گزینی گروه‌های انسانی در شهرها دامن زده است. از این رو نقش برنامه ریزان شهری در ایجاد، تقویت و یا کاهش جدایی‌گزینی‌های اجتماعی و تفاوت در سطح زندگی شهروندان امری بدیهی و غیرقابل انکار است. از این گذشته، بین نابرابری‌های فضایی و توزیع ناعادلانه خدمات و مشکلات زیست محیطی و کالبدی در سطح شهر همواره یک رابطه چرخشی وجود دارد که همدیگر را پشتیبانی کرده و در ادامه با رشد جمعیت و گسترش افقی و عمودی، شهر را به محیطی غیرقابل سکونت تبدیل می‌کنند؛ به طوریکه بسیاری از مشکلات شهرهای امروز را می‌توان در توزیع ناعادلانه خدمات در گذشته شهرها دانست (Rostami and Dadashpour , 2011:172-17, 3). مقاله حاضر در جستجوی سنجش توزیع خدمات و پراکنش فضایی آن در شهرستان قرچک است تا میزان عادلانه بودن آن را در شهر یاد شده مورد ارزیابی قرار دهد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی این پژوهش، توزیع کاربری‌ها و نحوه تخصیص و تمرکز منابع و خدمات شهری با تأکید بر رویکرد عدالت اجتماعی در شهر قرچک می‌باشد. این تحقیق سعی دارد با ارزیابی شرایط موجود نحوه

تخصیص خدمات، توجه برنامه ریزان شهری را به کاهش برخی از مشکلات موجود در شهر قرچک را جلب نماید. همچنین اهدافی دیگر هم مد نظر است که مهمترین آنها عبارتند از:

- شناخت و تقویت جایگاه فضایی شهر قرچک
- فراهم نمودن زمینه توسعه و پیشرفت فضایی شهر بومهن با نگرش به توزیع عادلانه شرایط، امکانات، فرصت‌ها، تهدیدها، موانع، تنگناها، چشم‌اندازها و گرایش‌های موجود.
- معطوف کردن توجه مدیریت شهری به ارزش‌ها و قابلیت‌های نهفته و آشکار شهر قرچک جهت مقابله با آسیب‌ها و تهدیدها و بهرمندی از فرصت‌ها با توجه به برنامه‌های مدیریت شهری در راستای عدالت فضایی
- ارائه راهکارهایی مبنی بر خواست و نیاز مردم در جهت بهبود وضعیت خدمات رسانی
- آشنایی مدیران شهری با نیازها خواستها شهروندان قرچک و رفع نیازمندی آنها با ارائه خدمات مبتنی بر عدالت فضایی

اهداف کاربردی:

وزارت کشور، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور و شهرداری قرچک می‌توانند از دستاوردهای این تحقیق در جهت برنامه ریزی و هدف گذاری استراتژی‌های خود در راستای بهبود خدمات و عدالت فضایی در شهر قرچک و نیز میزان اثرگذاری آنها، استفاده نمایند.

سؤالاتی تحقیق:

- آیا بین عدالت فضایی و توزیع عادلانه خدمات و امکانات رابطه معناداری وجود دارد؟
- میزان رضایت ساکنان شهر قرچک از مولفه‌های عدالت فضایی و توزیع عادلانه خدمات چگونه است؟
- آیا مدیریت شهری در شهر قرچک موفق به ایجاد عدالت فضایی در ارائه خدمات و امکانات در شهر قرچک شده است؟
- آیا میزان تحقق پذیری عدالت فضایی مبتنی بر عدالت اجتماعی در شهر قرچک در حد مطلوبی قرار دارد؟

مفاهیم و دیدگاه‌های نظری

تعاریف و مفاهیم

برنامه ریزی زائیده قانون کمیابی منابع و تعیین کنندگی، چگونگی توزیع و تخصیص این منابع میان ذینفعان و در میان مکان‌ها و محل‌های متفاوت است و نتیجه آن برخورداری بیشتر برخی از ذینفعان و مکان‌ها در مقایسه با دیگران است (Hillier, 2009). بسیاری از اندیشمندان شهری از جمله دیوید هاروی، ماریون یونگ، فلوستی، کنت و... یکی از وظایف اصلی برنامه ریزان شهری را توزیع مناسب و منصفانه فضا برای تمامی استفاده کنندگان از آنها می‌دانند؛ این همان عدالت فضایی در شهر است (Dadashpour al, 2015). عدالت فضایی طبق ایده‌های که از عدالت اجتماعی گرفته شده به این معناست که باید با ساکنان در هر جایی که زندگی می‌کنند، به طور برابر رفتار شود (Tsou, 2005). از این رو می‌توان

گفت که عدالت توزیعی بر تخصیص منصفانه منابع در میان افراد متنوع جامعه تأکید می‌کند و تخصیص عادلانه منابع نیز به فرآیند و الگوی توزیع اشاره دارد (Rostami and Dadashpour).

خدمات: تعاریف بسیاری برای خدمات ارائه شده است، اما همه آن‌ها وجوه مشترکی چون ناملموس بودن خدمات و مصرف آنی آن را در برمی‌گیرند.

عدالت اجتماعی: عدالت را اساساً می‌توان به عنوان اصل یا مجموعه‌ای از اصول در نظر گرفت که برای حل و فصل دعاوی متضاد به وجود آمده است. اصول عدالت اجتماعی نیز در واقع، کاربرد خاص این اصول برای فایق آمدن بر تعارضاتی است که لازمه همکاری اجتماعی برای ترقی افراد است؛ لذا عدالت اجتماعی بر اساس مفهوم توزیع عادلانه از طریق عادلانه قرارداد است (پوراحمد و حاتمی نژاد، ۱۳۹۳:۱۸۴).

عدالت فضایی: اصطلاح عدالت فضایی تا چند سال گذشته تحت تاثیر مفاهیم مرتبطی مانند عدالت سرزمینی عدالت محیطی بی‌عدالتی‌های شهرنشینی و کاهش بی‌عدالتی‌های منطقه‌ای می‌شد (Soja, 2008:15) اعتقاد بر این است که با پذیرش شرایط اجتماعی و محیطی و مطرح کردن آنها در چارچوبی فضایی عدالت فضایی می‌تواند ظرفیتی برای وحدت جنبش عدالت‌خواه زیر چتری مشترک تلقی شد و در آینده به برنامه ریزان و سیاستگذاران در پیدایی جوامع عادلانه تر و پایدارتر کمک کند (Prance).

توزیع خدمات شهری: خدمات شهری به طور کلی به توان فعالیت‌های اقتصادی که منفعت عمومی دارند و در ابتکار عمل نهادهای عمومی هستند، تعریف می‌شود. بنیان نهادن و راه انداختن آنها زیر نظر نهادهای عمومی است اگرچه حمایت و نگهداری از خدمات شهری برای سرمایه‌گذاری به بخش خصوصی هم واگذار می‌شود. دریافت خدمات شهری در مقیاس وسیع صورت می‌گیرد و بر زندگی روزانه افراد تاثیر مستقیم دارد. مسئولیت آنها با مراجع خاص و متفاوت از هم می‌باشد (Apostalache, 2014:36). مثل خدمات آموزشی، فضای سبز، خدمات ورزشی، درمانی، فرهنگی و مذهبی. این خدمات، همگی دارای عملکردهای فضایی هستند. مکانیابی مراکز این خدمات، شعاع دسترسی، شبکه دسترسی، پیوند فضایی با دیگر خدمات و مقیاس نهادهای حمایت کننده و... از خصوصیات فضایی آنها محسوب می‌شود (توکلی نیا، ۱۳۹۴:۳).

قابلیت دسترسی: مفهوم قابلیت دسترسی نیز از جنبه‌های گوناگون، مانند قابلیت دسترسی فیزیکی، روانی، اقتصادی و مالی که می‌تواند وابسته به ماهیت کاربری اراضی و شبکه حمل و نقل باشد، مورد توجه و مطالعه قرار گیرد. قابلیت دسترسی در واقع توانایی ساکنان شهر در داشتن یک دسترسی مناسب منابع، خدمات و... است. خدمات مختلف عمومی مانند خدمات عمومی شهری، جدا از بُعد مکانی آن، باید محدودیت‌ها، منابع مالی و توانایی فیزیکی افراد، به آسانی در سنجش دسترس آنها قرار گیرد (Kaphle, 2006:2). شاخص دسترسی، وابسته به تعیین برابری دسترسی به زیر ساخت‌های اجتماعی و فیزیکی است که نمودی از کیفیت زندگی و توزیع عادلانه فرصت‌ها هستند (زیاری و مهدیان، ۱۳۹۱:۲۴۴).

دیدگاه‌ها و نظریه‌ها

تبیین مفاهیم عدالت اجتماعی در توزیع خدمات شهری: مفهوم عدالت از منظرهای مختلف قابل بررسی است و مفاهیمی مانند عدالت اجتماعی، عدالت فضایی، عدالت جغرافیایی و عدالت محیطی نیز متاثر از چند بُعدی بودن این مفهوم است، اما آنچه اهمیت دارد این است که اساس هر تغییری در سازمان فضایی در روابط اقتصادی و اجتماعی و توزیعی در آمد در جامعه اثر مستقیم می‌گذارد (مرصوسی، ۱۳۸۳:۹۱).

نظریه عدالت اجتماعی در شهر باید طوری باشد که نیازهای جمعیتی را پاسخگو باشد. تخصیص منطقه‌ای منابع را به گونه‌ای هدایت کند که افراد با کمترین شکاف و اعتراض نسبت به استحقاق حقوق خود مواجه شوند و در یک کلام، عدالت اجتماعی یعنی «توزیع عادلانه از طریق عادلانه» (وارثی و همکاران، ۱۳۸۶:۴). بنابراین عدالت اجتماعی باید در برگزیده عدالت توزیعی و تخصیصی باشد؛ زیرا نمی‌توان منافع عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی در نظر گرفت؛ لذا هر گونه برنامه‌ریزی شهری که مبتنی بر عدالت اجتماعی در شهر باشد، باید بتواند در توزیع نیازها، منافع عمومی، استحقاق و در تخصیص آنها موثر باشد (زبردست، ۱۳۹۱:۲۲). از جمله عواملی که باید در جهت اجرای عدالت اجتماعی همراه با عدالت فضایی در برنامه‌ریزی شهری رعایت کرد، توزیع مناسب خدمات شهری و استفاده صحیح از فضاها است، در این راستا، کاربری‌ها و خدمات شهری از جمله عوامل مؤثر و مفیدند که با ارضای نیازهای جمعیتی، افزایش منفعت عمومی و توجه به استحقاق و شایستگی افراد می‌توانند با برقراری عادلانه تر، عدالت اجتماعی، اقتصادی و فضایی را در مناطق شهر برقرار کنند (کاوینی، ۱۳۸۵:۲۹۴).

عدالت فضایی و عدالت جغرافیایی در شهر: اصطلاح عدالت فضایی تا چند سال گذشته تحت تاثیر مفاهیم مرتبطی مانند عدالت سرزمینی، عدالت محیطی، بی‌عدالتی‌های شهرنشینی و کاهش بی‌عدالتی‌های منطقه‌ای می‌شد (داداش پور و رستمی، ۱۳۹۰:۱۸۸). بنا به عقیده‌ها روی با پذیرش شرایط اجتماعی و محیطی و مطرح کردن آنها در چارچوبی فضایی، عدالت فضایی می‌تواند ظرفیتی برای وحدت جنبش عدالت خواه زیر چتری مشترک تلقی شود و در آینده به برنامه ریزان و سیاست گذاران در پیدایی جوامع عادلانه تر و پایدارتر، کمک کند (Prange, 2009:27). برای برخی، عدالت فضایی، فقط دسترسی مساوی به تسهیلات عمومی اساسی در فاصله‌ای معین مانند دسترسی به مدرسه، امکانات بهداشتی یا فعالیت‌های فرهنگی و غیره است. در برخی تحقیقات، عدالت فضایی معنای وسیع تری دارد. در مفهوم برنامه ریزی تسهیلات عمومی، عدالت فضایی، به معنی جدایی یا مجاورت فضایی به تسهیلات عمومی در بین ساکنان است (حاتمینژاد و رستمی، ۱۳۸۵:۴۲). بعد توزیع عدالت بیشترین هماهنگی را با عدالت جغرافیایی داشته است (کاوینی راد، ۱۳۸۴:۳۲). از نظر جغرافیایی نمی‌توان ساخت‌های اجتماعی را از ساخت‌های فضایی جدا کرد. در مباحث جغرافیایی، بر تولید فضا و نحوه توزیع آن تکیه می‌شود؛ زیرا نظریه مربوط به فضا و جامعه، افق‌های تازه‌ای را در مباحث گشوده است که تا سال ۱۹۸۰ در تاریخ علم جغرافیا سابقه نداشته است (خوشروی، ۱۳۸۵:۱۴).

دیوید هاروی نیز بر جنبه‌های اخلاق گرایانه جغرافیا در تامین عدالت اجتماعی و رسالت جغرافی دانان در عدالت فضایی تاکید کرده است (Harvey, 1969:5). در حقیقت علم جغرافیا درصدد یافتن نوعی سازمان‌یابی فضایی است که سبب بهبود وضعیت مناطق محروم می‌شود. هاروی در تحلیل اصول عدالت اجتماعی، سه معیار مهم «نیاز»، «منفعت عمومی» و «استحقاق» را مطرح می‌کند و معتقد است این سه معیار از جامعیت کاملی برخوردارند که معیارهای دیگر را نیز در بر می‌گیرد. هاروی به جنبه‌های اخلاق گرایانه جغرافیا در خصوص تامین عدالت اجتماعی و رسالت جغرافیدانان در تأمین عدالت فضایی تأثیر دارد (موحد و نولایی، ۱۳۹۳:۷۲).

پیشینه پژوهش

از میان مطالعات محدودی که به طور خاص، به توزیع نابرابری‌های فضایی خدمات شهری پرداخته شده است از لحاظ دسته بندی موضوعی می‌توان به نتایج زیر اشاره کرد:

مرصوصی (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان توسعه یافتگی و عدالت اجتماعی شهر تهران به بررسی چگونگی ناهماهنگی فضایی اجتماعی شهر تهران بر اساس شاخص‌های فقر و توسعه در سالهای ۱۳۷۶ و ۱۳۸۰ پرداخته است که نتیجه‌های به دست آمده از بررسی نقشه‌های برابری توسط نرم افزار Arc Gis و جدول‌های رتبه بندی مناطق که با استفاده از میزان انحراف از میانگین مناطق از شاخص‌های فقر و توسعه به دست آمده است نشان دهنده وجود نابرابری فضایی استانداردهای زندگی بین مناطق تهران و ادامه روند افزایشی آن از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۰ است (مرصوصی، ۱۳۸۳:۱).

احمدتوزه (۱۳۹۲) در پایان نامه خود با عنوان بررسی و تحلیل عدالت فضایی در شهر سقز به بررسی توزیع خدمات در محلات شهر سقز پرداخته است. نتایج وی نشان می‌دهد که بین توزیع جمعیت و توزیع خدمات در محلات ۲۲ گانه شهر سقز ارتباط منطقی و هماهنگی وجود ندارد. همچنین با افزایش فاصله از مرکز شهر میزان برخورداری محلات نیز کاهش یافته است.

پریزدای و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی مطالعه موردی: شهر مریوان با استفاده از روش توصیفی تحلیلی به منظور تحلیل نحوه توزیع خدمات در سطح محله‌ها، با استفاده از مدل ویکور و تکنیک نزدیکترین همسایه‌ها به کمک نرم افزار GIS و ضریب همبستگی پیرسون به این نتیجه رسیده‌اند که خدمات شهری به طور عادلانه در سطح محلات شهر مریوان توزیع نشده است.

یکی دیگر از تحقیقات مهم و تأثیرگذار در زمینه توزیع خدمات شهری، تحقیق خانم تالن می‌باشد (Talen, E 1996-1998). این تحقیق در شهرهای آمریکا انجام شده و در آن به بررسی نحوه توزیع خدماتی چون پارک محله و زمین بازی محله پرداخته شده است. مبنای کار این تحقیق دیدگاه نیاز محور بوده و برای تحلیل نحوه توزیع خدمات شهری، از شاخص دسترسی استفاده کرده است. نتایج یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که برای رسیدن به عدالت فضایی، باید خدمات و تسهیلات در ارتباط با مشخصه اقتصادی_اجتماعی افراد، مکانیابی و توزیع شوند.

از تجارب داخلی مهم و تأثیرگذار در زمینه نابرابری و توزیع عادلانه خدمات عمومی در شهر نیز می‌توان به دو مقاله داداش پور و رستمی (۱۳۹۰) اشاره کرد. نتایج یافته‌های نویسندگان نشان می‌دهد که

توزیع خدمات عمومی شهری بر اساس قابلیت دسترسی، کارایی و توزیع جمعیت، عادلانه صورت نگرفته و نسبت برخورداری از خدمات در بخش قابل توجهی از شهر، کمتر از نسبت جمعیت آنهاست که بیانگر "دوگانگی شهری" در شهر یاسوج است.

حاتمی نژاد و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهشی با استفاده از مدل موریس که در شهر اسفراین استان خراسان انجام داده اند. نتیجه این تحقیق مشخص شد که نوعی جدایی گزینی فضایی براساس وضعیت اقتصادی- اجتماعی ساکنین، در این شهر حاکم است، به گونه ای که طبقات اجتماعی- اقتصادی برتر، از کاربری‌های خدماتی مطلوب تری برخوردارند و الگوی توزیع کاربری‌های خدماتی به نفع گروه‌های مرفه تر عمل کرده است.

رهنما و ذبیحی (۱۳۹۰) در تحقیقی توزیع تسهیلات عمومی شهری در راستای دستیابی به عدالت فضایی در شهر مشهد را مورد بررسی قرار داده اند. تحقیقات آنها بیانگر این واقعیت است که توزیع فضایی تسهیلات در سطح شهر مشهد به صورت خوشه ای و با نقاط تمرکز پایین بوده و عدم تعادل فضایی در آن مشهود است.

طهماسبی زاده و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحلیل فضایی عدالت اجتماعی در مناطق شهری اصفهان را بررسی قرار داده‌اند عدم تعادل شاخص‌های عدالت در منطقه‌های شهر اصفهان، به وجود آمدن دوگانگی فضایی در فضای هر منطقه از شهر، نابرابری در بین منطقه‌های شهر اصفهان از جمله نتایج این تحقیق می‌باشد.

به صورت کلی اکثر تحقیقاتی که در زمینه عدالت فضایی انجام شده است بیشتر به نحوه توزیع خدمات شهری بر اساس جمعیت پرداخته‌اند. وجه تمایز این پژوهش با پژوهش دیگر این می‌باشد که علاوه بر اینکه به بررسی توزیع فضایی خدمات شهری می‌پردازد، برخلاف پژوهش‌های پیشین که از پرسشنامه جهت بررسی عدالت فضایی استفاده شده است در این پژوهش از آمار موجود استفاده شده است. همچنین از طرف دیگر تا یک شهر در رأس امور خود مدیریتی قوی نداشته باشد هرگونه پژوهشی که در ارتباط با توزیع عادلانه سرانه‌ها و خدمات انجام شود بی‌معنی خواهد بود و جنبه عملی به خود نخواهد گرفت. مدیریت شهری باید برای شهر برنامه ریزی کند، فعالیت‌های شهر را سازمان دهد، بر فعالیت‌های انجام شده نظارت کند. بنابراین این پژوهش با نگاهی جدید عدالت فضایی را با تأکید بر مدیریت شهری مورد بررسی قرار داده است.

روش تحقیق

در هر تحقیق متناسب با موضوع و گستردگی دامنه مطالعه و عوامل مؤثر در آن از روش‌های گوناگون استفاده می‌شود. پژوهش حاضر از نظر هدف به دلیل برخورد مستقیم با نمونه مورد مطالعه و تحلیل نحوه دسترسی به خدمات در شهرستان قرچک کاربردی است بنابراین این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش جزء تحقیقات توصیفی - تحلیلی می‌باشد که با استفاده از شاخص‌های موجود به بررسی عدالت فضایی در شهرستان قرچک پرداخته شده است. سیزده مورد شاخصی که در این پژوهش برای بررسی انتخاب شده‌اند، عبارتند از: شاخص‌های دسترسی به پارک محله، پارک شهری، ورزش محله، بیمارستان، درمانگاه، مراکز فرهنگی و مذهبی، دسترسی به مراکز آموزشی (کودکستان، دبستان پسرانه، دبستان دخترانه، راهنمایی پسرانه، راهنمایی دخترانه، دبیرستان پسرانه و دبیرستان دخترانه) است و اطلاعات مورد نیاز از

سالنامه آماری سال ۱۳۹۵ و طرح جامع شهر قرچک سال ۱۳۹۳ استخراج شده است. لازم به ذکر است که به منظور سطح‌بندی نواحی مورد مطالعه و محاسبه میزان همبستگی بین شاخص‌ها و نیز تعیین سطوح برخورداری نواحی از کاربری‌های خدماتی، از شاخص‌های مذکور بهره گرفته شده است.

روش گردآوری اطلاعات در این تحقیقی اسنادی - پیمایشی می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از آزمون موران، ضریب جینی و نیز نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. جامعه آماری نیز کل ساکنان شهرستان قرچک بوده است که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ به دست آمده است.

جامعه آماری

جامعه آماری این مطالعه برای نمونه‌گیری هدفمند از ساکنان شهرستان قرچک که به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند می‌باشد. تکنیک گردآوری آمار و اطلاعات با استفاده از روش‌های کتابخانه‌ای استفاده از جداول آمارنامه‌ها و طرح جامع و در نهایت از روش میدانی برای کسب اطلاعات استفاده شده است؛ همچنین در این تحقیق از شیوه نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی شده استفاده شده است. در این شیوه از نمونه‌گیری، باید تعداد نمونه‌های هر زیر مجموعه، متناسب با اعضای آن زیر مجموعه باشد برای برآورد حجم نمونه نیز از فرمول کوکران استفاده شده است.

$$n \geq \frac{t_a^2 \times pq}{e^2} / 1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t_a^2 \times pq}{e^2} \right) \geq \frac{1.96^2 \times 0.25}{0.06^2} / 1 + \frac{1}{104} \left(\frac{1.96^2 \times 0.25}{0.06^2} \right) \approx 230$$

با توجه به اینکه فرمول کوکران تعداد ۲۳۰ نفر به عنوان حجم نمونه برآورد شده است. بر همین اساس، تعداد نمونه‌ها در سطح شهر قرچک متناسب با حجم جمعیت توزیع شد و مجموعاً تعداد ۲۳۰ پرسش‌نامه تکمیل گردید؛ همچنین به منظور سنجش پایایی پرسش‌نامه، از مناسب‌ترین روش یعنی آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷۵ محاسبه گردید، بنابراین پایایی پرسشنامه در سطح بالایی قرار دارد. برای وزن دهی به توزیع فضایی جمعیت از مدل آنتروپی استفاده شده است.

به منظور پاسخ به سوالات تحقیق با هدف سنجش روابط همزمان، مستقیم یا غیر مستقیم میان متغیرها از نرم‌افزار Spss و برای تجزیه و تحلیل فرضیه‌ها از روش‌های آمار استنباطی همچون آزمون خی ۲، آزمون یک نمونه‌ای t و آزمون اسپیرمن استفاده می‌گردد، در این تحقیق از آمار توصیفی برای تکمیل تحلیل داده‌های پژوهشی استفاده شده و در قسمت آمار توصیفی به بررسی ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخگویان پرداخته خواهد شد، دیدگاه این تحقیق به عدالت قضایی تلفیقی از دیدگاه برابری فرصت‌ها و دیدگاه عدالت جبرانی یا نیاز مبنا است. از این رو در این تحقیق بنا بر دیدگاه اول میزان دسترسی محله‌ها و بلوک‌ها برای ساکنین و بنا در دیدگاه دوم، قیاس نحوه دسترسی ساکنین با نیاز آنها به خدمات عمومی، مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ضمن برای رسیدن به یک توزیع عادلانه، ابتدا باید عادلانه بودن توزیع تک تک خدمات را مورد سنجش قرار داده و بعد از بررسی وضعیت محله ای و کلی شهر در مورد نحوه توزیع، نتایج

همه خدمات را با هم ترکیب کرده و در مورد چگونگی روش‌های توزیع هر کدام از خدمات با توجه به وضعیت کلی شهرها و روستاها که متاثر از توزیع کلی همه خدمات است به ارائه راهکار پرداخت شده است.

تحلیل خودهمبستگی فضایی محلی

خودهمبستگی به تحلیل این مسئله می‌پردازد که اگر یک سیستم منطقه‌ای را در نظر بگیریم، وجود یک متغیر در یک منطقه بر همان متغیر در مناطق هم‌جوار منطقه مورد نظر چه تأثیری دارد. اگر تأثیر مثبت باشد، یعنی حضور آن متغیر در یک منطقه سبب شود که در مناطق هم‌جوار آن نیز مقدار آن متغیر بیشتر شود، به خود همبستگی فضایی مثبت تعبیر می‌شود؛ اما اگر برعکس، وجود آن متغیر تأثیر منفی بر وجود آن در مناطق هم‌جوار داشته باشد، یعنی سبب کاهش مقادیر آن در مناطق همسایه گردد به خودهمبستگی فضایی منفی تعبیر می‌شود و در صورتی که تأثیر خاصی نداشته باشد به عدم خودهمبستگی فضایی تفسیر می‌گردد. تحلیل خودهمبستگی فضایی هم‌زمان هم موقعیت مکانی واحدها و هم اطلاعات مربوط متغیر مربوط به آن واحد را باهم در نظر می‌گیرد. شاخص موران به‌طور گسترده‌ای برای سنجش خودهمبستگی فضایی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این شاخص، خودهمبستگی را با استفاده از ماتریس مجاورت مکانی واحدها و ماتریس مشابهت متغیر واحدها به دست می‌آورد. شاخص موران به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$MORAN = \frac{n \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n W_{ij} (X_i - \bar{X})(X_j - \bar{X})}{(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n W_{ij})(X_i - \bar{X})^2}$$

در این رابطه N تعداد مناطق، X_i مقدار متغیر منطقه، \bar{X} و X_j مقدار متغیر منطقه‌ی j ، \bar{X} متوسط متغیر و W_{ij} وزن بین مناطق i و j را مشخص می‌کند. در این تحقیق برای تحلیل خودهمبستگی فضایی و محاسبه ضریب موران از نرم‌افزار استفاده شده است که توسط انسلین طراحی شده است که خود مبتکر این روش بوده است. روش *lisa* اطلاعات مکانی را به صورت چهار نوع همبستگی فضایی با اهمیت نسبی بر روی نقشه نمایش می‌دهد. به این معنا که واحد با مقادیر بالاتر با واحدهای مجاور است که مقادیر آن‌ها نیز بالاتر از میانگین است *low-low* یعنی واحد با مقادیر پایین با واحدهایی مجاور است که مقادیرشان پایین‌تر از میانگین است. *low-high*، یعنی واحدهای مقادیر پایین با واحدهایی با مقادیر بالاتر از میانگین مجاور است. *high-low*، یعنی مقادیر بالاتر از میانگین یا مقادیر پایین احاطه شده‌اند. دو حالت اول بازتاب‌دهنده همبستگی مثبت فضایی هستند و برعکس دو حالت دوم نشان‌دهنده همبستگی منفی فضایی هستند. در ضمن در این تحقیق تمام ضرایب موران در نمودارها و نقشه‌ها در سطح معنی‌داری ۰/۵۰ می‌باشد. بررسی سطح دستیابی ساکنین به خدمات شهری بر اساس قابلیت دسترسی (زیاری، ۱۳۸۸، ۳۳).

ضریب جینی

برای به دست آوردن میزان نابرابری و توزیع امکانات در بین مناطق مختلف، از ضریب جینی استفاده می‌شود. مقدار این شاخص هرچه به صفر نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده توزیع بهینه و متعادل امکانات در بین مناطق است مقادیر بزرگ‌تر نشان‌دهنده تمرکز امکانات در مناطق خاص و نابرابر بیشتر در توزیع آن است. ضریب جینی از رابطه زیر به دست می‌آید.

$$G = \left\{ 1 - \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i + y_{i-1}) \right\}$$

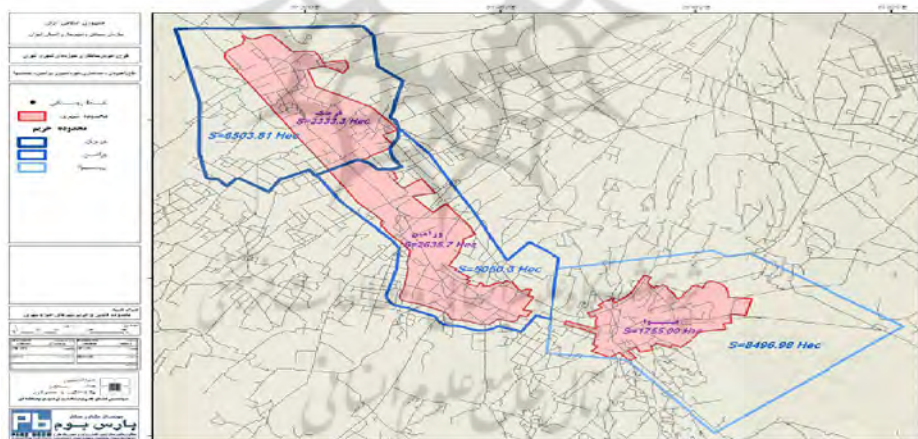
در فرمول فوق:

G برابر است با مقدار ضریب جینی، n برابر است با تعداد مناطق و Y برابر است با میانگین شاخص‌های مورد نظر.

محدوده مورد مطالعه

شهرستان قرچک در ۲۰ کیلومتری جنوب شرق تهران واقع گردیده است. این شهرستان از سمت شمال شرق به شهرستان پاکدشت، از شرق، جنوب شرق و جنوب به شهرستان ورامین، از جنوب غربی، غرب و شمال غربی نیز به شهرستان ری محدود می‌باشد. بر اساس آخرین سرشماری صورت پذیرفته، قرچک با ۲۶۹۱۳۸ نفر جمعیت در سال ۱۳۹۵، ۲ درصد از جمعیت استان تهران را در خود جای داده است که از این تعداد ۲۳۱ هزار نفر ساکن شهر و ۳۸ هزار نفر ساکن روستاها می‌باشند.

شهر قرچک ۱/۹ درصد از مجموع جمعیت شهری و روستاهای قرچک ۴,۷ درصد از مجموع جمعیت روستایی استان را در خود جای داده اند. (بیشتر از دوبرابر جمعیت شهری) نرخ رشد در شهرستان ۳/۱۷ درصد بوده که از متوسط نرخ رشد استان (۱/۷۲ درصد) بالاتر است. که از آن می‌توان به جوانی جمعیت پی برد.

نقشه شماره ۱: شهرستان قرچک و شهرستان‌های مجاور آن

مأخذ: مطالعه طرح ساختاری (جامع) قرچک، مهندسين مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۹۳

قرار گرفتن این شهرستان بر روی مرز دو گسل پارچین و کهریزک با وجود عدم فعالیت چندان این گسل‌ها ۱ نیز از دیگر ویژگیهای شهرستان می‌باشد. این شهرستان ۱۱ آبادی، (۸ آبادی دارای سکنه) صالح آباد، قشلاق جیتو، ولی آباد، محمدآباد، داود آباد، قشلاق اول، قشلاق دوم، امین آباد، (سه آبادی خالی از سکنه) محمودآباد، رستم آباد و رضی‌آباد دارد. که در این تحقیق به ۸ آبادی با سکنه پرداخته خواهد شد. (همان منبع)

از لحاظ تقسیمات کشوری شهرستان قرچک داری یک شهر (قرچک)، یک بخش (مرکزی)، دو دهستان (ولی آباد و قشلاق جیتو)، ۱۱ آبادی؛ ۸ آبادی دارای جمعیت بالا (محمدآباد، امین آباد، ولی آباد، قشلاق اول، قشلاق دوم، داوودآباد، صالح آباد و قشلاق جیتو)، و سه آبادی کم جمعیت و فاقد دهیاری (رستم آباد، رضی آباد و محمودآباد) می‌باشد. محله‌های جدید شهر قرچک شامل شهرک گلها، شهرک طلائی، فرهنگیان، الحدید، کارگر، امام علی، امام حسن و زیتون است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۵، ۵۸).

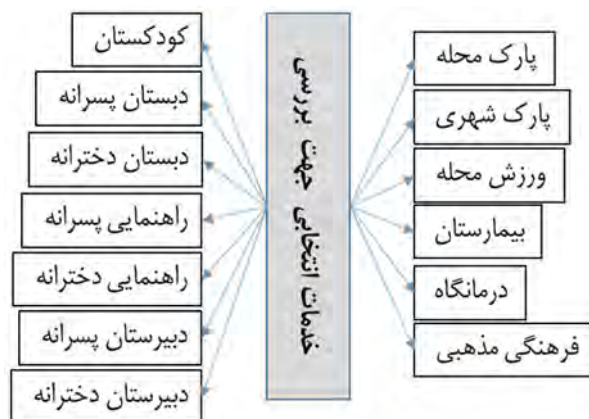

نقشه شماره ۲: تقسیمات کشوری و پراکنش سکونتگاه‌های شهری و روستایی شهرستان قرچک

مأخذ: سالنامه آماری استان تهران ۱۳۹۶

یافته‌ها

در راستای بررسی وضعیت توزیع عادلانه خدمات در سطح شهرستان قرچک، همان‌طور که در نمودار زیر مشخص است، در مجموع ۱۳ معیار شامل دسترسی به پارک محله، دسترسی به دبستان و... انتخاب شده است (شکل ۱).

همان‌طور که در بخش‌های قبلی بیان گردید، برای محاسبه عدالت فضایی و تشخیص نابرابری‌های از ضریب جینی و برای تشخیص وجود الگو در توزیع بی‌عدالتی‌ها از ضریب موران استفاده شده است. در جدول زیر این ضرایب برای تمام خدمات به صورت یکپارچه ذکر شده است. با ترکیب کردن این دو ضریب می‌توان به قضاوت در مورد عدالت فضایی توزیع خدمات پرداخت. بر همین اساس برای این تحلیل از روش ضریب جینی استفاده شده است با ترکیب نمودن این دو ضریب می‌توان به قضاوت در مورد عدالت فضایی توزیع خدمات پرداخت. مقادیر ضریب جینی بین ۰ تا ۱ می‌باشد ضریب موازن ۱ تا ۱- است از این‌رو هر چه ضریب جینی و موران به یک نزدیک‌تر باشند نابرابری‌ها بیشتر و دارای الگو توزیع مشخصی خواهند بود؛ که بی‌عدالتی بسیار بالا تلقی می‌شود و هرچه ضریب جینی و ضریب موران به صفر نزدیک باشند نابرابری‌ها کمتر و الگو توزیع تصادفی خواهد بود که بی‌عدالتی بسیار کم می‌باشد.

بی‌عدالتی‌ها به پنج رده تقسیم شده‌اند که عبارت‌اند از: بی‌عدالتی فضایی بسیار کم (A)، بی‌عدالتی فضایی کم (B) بی‌عدالتی متوسط (C) بی‌عدالتی زیاد (D)، بی‌عدالتی بسیار زیاد (E)، (جدول ۱).

جدول ۱: رده‌بندی عدالت فضایی توزیع خدمات عمومی شهری برحسب توزیع جمعیت

خدمات	ضریب موران	ضریب جینی	نمره بی‌عدالتی
کودکستان	۰/۰۱۲	۰/۶۴۵	E
دبستان پسرانه	۰/۱۰۹	۰/۶۳۳	E
دبستان دخترانه	۰/۱۱۱	۰/۴۲۳	D
راهنمایی پسرانه	۰/۱۴۵	۰/۳۲۱	C
راهنمایی دخترانه	۰/۱۹۳	۰/۳۴۰	C
دبیرستان پسرانه	۰/۱۷۸	۰/۴۴۴	D
دبیرستان دخترانه	۰/۱۳۴	۰/۳۲۹	C
پارک محله	۰/۱۲۱	۰/۳۹۸	C
پارک شهری	۰/۱۶۵	۰/۳۵۶	C
ورزش محله	۰/۱۶۵	۰/۵۳۴	D
بیمارستان	۰/۳۲۱	۰/۴۲۱	D
درمانگاه	۰/۷۱	۰/۵۴۳	D
فرهنگی مذهبی	۰/۵۸	۰/۴۸۸	D
مجموع	۰/۷۸	۰/۳۸۷	C

منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۷

میزان بی‌عدالتی توزیع خدمات شهری و روستایی برحسب توزیع جمعیت در تمامی خدمات در دو رده متوسط و زیاد قرار دارند. میزان بی‌عدالتی در توزیع یکپارچه خدمات در سطح شهرستان قرچک در حد متوسط ارزیابی شده است. میزان عدالت فضایی به صورت کمی برای هر محله محاسبه شد میزان بی‌عدالتی هرچه به یک نزدیک‌تر باشد توزیع عادلانه‌تر بوده و بافاصله از یک بی‌عدالتی فضایی نیز افزایش می‌یابد. اعداد بزرگ‌تر از یک نشان از کمتر بودن نسبت دستیابی بلوک نسبت به جمعیت است.

یکی از اساسی‌ترین عناصر شهری جهت افزایش سطح رفاه اجتماعی مردم شهر، وجود خدمات شهری است. امروزه مشکلات ناشی از توزیع نامناسب خدمات شهری از قبیل تراکم، آلودگی زیست‌محیطی، جابه‌جایی جمعیت و... باعث شده است که توزیع خدمات شهری یکی از مهم‌ترین مسائل پیش روی اغلب کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه باشد. نیاز ساکنین به خدمات شهری روز به روز افزون‌تر می‌شود. در این میان خدمات آموزشی که به‌عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار رفاه اجتماعی در شهر است، یکی از نیازهای اساسی شهروندان است.

در نهایت جهت تعیین وضعیت شاخص‌های خدمات شهری در سطح شهرستان قرچک از آزمون T-test استفاده شده است. در این آزمون چنانچه سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ باشد و نیز میانگین شاخص‌ها کمتر از ۳ باشد نشان‌دهنده وضعیت نامناسب شاخص‌ها می‌باشد.

جدول ۲: نتایج آزمون T تک نمونه در بررسی رضایت از دسترسی به خدمات مورد بررسی

تفاوت در سطح ٪۹۵ اطمینان	میانگین تفاوت‌ها	sig	T	میانگین انحراف معیار	انحراف معیار	درجه آزادی	میانگین	تعداد		تفاوت در سطح	
										پایین‌ترین	بالا‌ترین
۲,۴۶	۲,۱۲۵	۰,۰۰۰	۲۶,۳۵۱	۰,۶۷	۰,۳۶	۳۸۳	۳,۱۰	۳۸۴	کودکستان	۲,۲۵	۲,۴۶
-۲,۲۶	۲,۷۸۵	۰,۰۰۰	۴۱,۳۴	۰,۶۶۳	۱,۶۴	۳۸۳	۲,۷۸	۳۸۴	دبستان پسرانه	-۲,۳۶	-۲,۲۶
-۲,۳۸	۲,۲۵۸	۰,۰۰۰	۱۳,۷۵۹	۰,۰۵۶	۱,۶۷	۳۸۳	۲,۹۱	۳۸۴	دبستان دخترانه	۲,۹۶-	-۲,۳۸
-۲,۲۲	۲,۱۸۱	۰,۰۰۰	۶۳,۳۶۴	۰,۶۴۵	۰,۳۴۹	۳۸۳	۲,۵۳	۳۸۴	راهنمایی پسرانه	-۲,۳۷	-۲,۲۲
-۲,۲۸	۲,۱۷۸	۰,۰۰۰	۴۱,۲۹۲	۰,۰۵۳	۱,۲۶۵	۳۸۳	۲,۶۵	۳۸۴	راهنمایی دخترانه	-۲,۸۵	-۲,۲۸
-۲,۳۸	۲,۲۷۸	۰,۰۰۰	۱۳,۴۳۶	۰,۰۵۳	۱,۰۳۸	۳۸۳	۲,۵۶	۳۸۴	دبیرستان پسرانه	۲,۱۷-	-۲,۳۸
-۲,۴۲	۲,۱۵۳	۰,۰۰۰	۹۶,۳۲۵	۰,۰۳۶	۰,۴۵۶	۳۸۳	۲,۷۸	۳۸۴	دبیرستان دخترانه	-۲,۰۸	-۲,۴۲
-۲,۰۲	۲,۱۵۳	۰,۰۰۰	۷۶,۶۳	۰,۰۳۶	۰,۸۴۶	۳۸۳	۲,۸۶	۳۸۴	پارک محله	-۲,۷۸	-۲,۰۲
-۲,۲۳	۲,۱۴۹	۰,۰۰۰	۵۴,۳۶۵	۰,۰۳۹	۰,۸۵۶	۳۸۳	۲,۰۵	۳۸۴	پارک شهری	-۱,۹۹	-۲,۲۳
-۲,۳۲	۲,۰۸۱	۰,۰۰۰	۷۵۹,۳۵۱	۰,۰۱۸	۰,۷۶۹	۳۸۳	۲,۶۸	۳۸۴	ورزش محله	-۲,۳۵	-۲,۳۲
۲,۲۸-	۲,۱۰۸	۰,۰۰۰	۱۲,۲۹۲	۰,۰۵۳	۱,۳۶	۳۸۳	۲,۳۵	۳۸۴	بیمارستان	-۲,۰۷	۲,۲۸-
۲,۶۸-	۲,۱۳۸	۰,۰۰۰	۹۶,۶۵۷	۰,۰۵۳	۱,۰۳۸	۳۸۳	۲,۷۵	۳۸۴	درمانگاه	-۲,۳۷	۲,۶۸-
-۲,۸۲	۲,۳۶	۰,۰۰۰	۱۰۱,۳۵۱	۰,۰۳۹	۰,۷۰۳	۳۸۳	۳,۰۲	۳۸۴	فرهنگی مذهبی	۲,۱۵	-۲,۸۲

بررسی جدول ۲ نشان می‌دهد که میزان رضایت از شاخص‌های خدمات شهری دارای سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد و نیز میانگین آن‌ها کمتر از ۳ می‌باشد. با توجه به اینکه سطح معناداری شاخص‌ها و نیز مجموع آن‌ها (۰/۰۰۰) می‌باشد و از ۰/۰۱ نیز می‌باشد. بنابراین با ۹۹ درصد سطح اطمینان می‌توان گفت که رضایت از خدمات شهری در سطح شهرستان قرچک پایین می‌باشد که این مقوله تأییدکننده بی‌عدالتی و توزیع نامناسب خدمات برای شهروندان می‌باشد. در بین شاخص‌های مورد بررسی تنها وضعیت شاخص‌های دسترسی به کودکان و مراکز فرهنگی مذهبی از نظر شهروندان تا حدودی وضعیت مناسبی دارند و کمترین میزان رضایت نیز مربوط به شاخص دسترسی به پارک‌های شهری می‌باشد. در مجموع بررسی سطح رضایت شهروندان از خدمات شهروندان تأییدکننده عدم توزیع مناسب خدمات شهری در سطح شهرستان قرچک می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

یکی از اساسی‌ترین عناصر شهری جهت افزایش سطح رفاه اجتماعی مردم شهر، وجود خدمات شهری است. امروزه مشکلات ناشی از توزیع نامناسب خدمات شهری از قبیل تراکم، آلودگی زیست محیطی، جابه‌جایی جمعیت و... باعث شده است که توزیع خدمات شهری یکی از مهمترین مسائل پیش روی اغلب کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه باشد.

در کشور ایران نیز مانند سایر کشورها، توزیع نامناسب خدمات شهری در شهرهای مختلف بسیار نگران‌کننده بوده و به مسئله‌ای فراملی تبدیل شده است. تاکنون بیشترین دغدغه مسئولان شهری تأمین خدمات شهری در شهر بوده و کمتر به توزیع مناسب آن توجه شده است. از طرف دیگر بحث نابرابری فضایی در شهرها و لزوم برقراری عدالت اجتماعی در برخورداری که شهروندان از خدمات شهری عمومی یکی از مباحث جدی پیش روی برنامه ریزان و مدیران شهری است. تاکنون مطالعات اندکی در زمینه برقراری عدالت در برخورداری از خدمات و امکانات شهری انجام شده است. در مجموع امکانات و خدمات با توجه به تمرکزگرایی‌های حاکم بر کشور بیشتر در چند کلان‌شهر اصلی فراهم می‌باشد و شاید این شهرها بتوانند استانداردهای لازم را داشته باشند ولی در شهرهای کوچک و متوسط این مقوله به ندرت اتفاق می‌افتد که سرانه خدمات شهری به صورت کافی برای شهروندان تأمین شوند. بخصوص این مهم زمانی که همین امکان محدود به صورت نامتوازن در شهرها توزیع شوند باعث نارضایتی و کاهش کیفیت زندگی شهروندان خواهد شد. در همین راستا هدف از این تحقیق نیز بررسی توزیع عادلانه خدمات شهری در شهرستان قرچک و نیز رضایت شهروندان بوده است.

در راستای دستیابی به اهداف تحقیق حاضر ۱۳ نوع خدمات عمومی شهرستان قرچک از جمله خدمات آموزشی، فرهنگی مذهبی، ورزشی، درمانی و بهداشتی برای این کار در نظر گرفته شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت نتیجه مطالعات نشان می‌دهد، عدالت فضایی در توزیع یکپارچه خدمات عمومی بر اساس قابلیت دسترسی در شهرستان در وضعیت نامناسب قرار دارد و تا رسیدن به عدالت فضایی کامل، فاصله زیادی دارد.

نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق داداش پور و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان بررسی و تحلیل توزیع عادلانه خدمات شهری و الگوی پراکنش فضایی آن‌ها در شهر و روستاهای همدان که در آن توزیع خدمات شهری را ناعادلانه می‌دانند همسو می‌باشد. از طرفی نتایج تحقیق حاضر با تحقیق پریزادی و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی. مطالعه موردی:

شهر مریوان، که در آن توزیع خدمات شهری در سطح محلات را مناسب نمی‌داند، همسو می‌باشد. همچنین نتایج این تحقیق با تحقیق امین نیری و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان تحلیل فضایی خدمات هفتگانه شهری بر اساس رویکرد عدالت توزیعی که در آن مدعی بودند که نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد تمرکز خدمات شهری در منطقه ۸ از مدل مرکز-پیرامون تبعیت می‌کند به این معنی که هرچه از مرکز منطقه به سمت نواحی پیرامونی حرکت می‌کنیم از توزیع خدمات کاسته می‌شود، یعنی توزیع خدمات عمومی به‌جای اینکه در منطقه به‌صورت عادلانه یا تقریباً عادلانه توزیع شود به‌صورت ناعادلانه توزیع شده است، همسو می‌باشد. نتایج تحقیق واکاوی فضایی مناطق شهری شیراز از منظر عدالت اجتماعی با تأکید بر خدمات عمومی که توسط ستاوند و همکاران در سال ۱۳۹۷ انجام شده است و در آن دریافتند که توزیع خدمات عمومی در مناطق شهر شیراز با دیدگاه عدالت اجتماعی انطباق ندارد، نیز همسو می‌باشد.

معمولاً به لحاظ ماهیتی که خدمات شهری دارند؛ شهروندان به تنهایی نمی‌توانند از عهده تأمین آن برآیند لذا تأمین آن برای افرادی که در شهر ساکن هستند نیازمند سازوکار و برنامه‌هایی است که باید از سوی مدیریت شهری سازماندهی شود. بنابراین صرف نظر از ماهیت این خدمات، مدیریت شهری به علت نگاه آمرانه از بالا به پایین، باعث توزیع ناعادلانه خدمات در سطح محلات از یک سو و عدم توجه به دیدگاه شهروندان از نحوه توزیع خدمات از سویی دیگر موجب به وجود آوردن یک شکاف بین محلات شده است و همین عامل خود نارضایی شهروندان را براساس توزیع ناعادلانه خدمات در سطح محلات در پی داشته است. علت این امر را می‌توان در مشارکت ندادن شهروندان، عدم تعریف مشخص کاربری‌های محله ای در نظام مدیریت شهری ایران، فقدان و نزول تسهیلات زیرساختی خدماتی و مشخص نبودن جایگاه شورایاری‌ها که به عنوان حلقه واسط بین شهروندان و مدیران شهری محسوب می‌شوند از مهم‌ترین جنبه‌هایی است که نابرابری را در سطح محلات شدیدتر نموده است. از آنجایی که مدیریت شهری عامل اصلی توزیع خدمات در سطح محلات است، می‌تواند با آگاهی از نحوه توزیع خدمات در سطح محلات و رضایت شهروندان از نحوه توزیع خدمات نقش بهتری را در توزیع خدمات داشته باشد.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های پژوهش و ضروری بودن بحث عدالت اقتصادی شهرها و دسترسی شهروندان به امکانات، تسهیلات و خدمات شهری، پیشنهادهایی ارائه می‌گردد:

- توزیع مناسب‌تر و عادلانه‌تر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی، کالبدی، فرهنگی و تفریحی به منظور کاهش مهاجرت‌ها و جابجایی‌های درون شهری و به تبع آن، تعادل در تراکم جمعیتی مناطق کلانشهر تهران
- توجه به شعاع خدمات رسانی امکانات و خدمات شهری برای رسیدن به عدالت فضایی و ایجاد نسبی در توزیع آن‌ها
- شناسایی بافت‌ها و بلوک‌های فقیر محلات شهر قرچک به منظور اولویت بندی خدمات رسانی
- شناسایی منابع، پتانسیل‌ها و قابلیت‌های موجود در شهر قرچک در راستای برنامه‌ریزی آمایش سرزمین و کاهش نابرابری شهری
- برنامه ریزی برای کاهش نرخ بیکاری در شهر و افزایش اشتغال
- رعایت بیشتر الگوی سلسله مراتبی شهری در بازتوزیع امکانات و خدمات شهری

- لزوم بازنگری در طرح جامع قرچک و اولویت دهی به رفع نیازهای شهروندان
- توزیع خدمات شهری بر اساس تغییرات جمعیتی اعمال شود و شعاع خدمات رسانی و کارایی تسهیلات به عنوان عاملی تأثیرگذار در سنجش عدالت مدنظر باشد.

منابع و مآخذ:

- ۱- احد نژاد، محسن؛ موسوی، میر نجف؛ محمدی، سمیه؛ ویسیان، محمد؛ (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل عدالت اجتماعی در برخورداری از خدمات شهری (مورد مطالعه: دسترسی به خدمات آموزشی مقطع راهنمایی شهر میاندوآب)، مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال سوم، شماره ۱، شماره پیاپی ۴، صص ۳۳-۵۱.
- ۲- افروغ، عماد؛ (۱۳۷۷). فضا و نابرابری اجتماعی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۳- امان پور، سعید؛ ملکی، سعید؛ پریان، نبی‌الله؛ (۱۳۹۶). تحلیل فضایی پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در مناطق کلان‌شهر اهواز، جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای، شماره ۲۲، صص ۹۹-۱۱۶.
- ۴- امین نیری، بهناز؛ بدافلو، ساسان؛ رفیعیان، مجتبی؛ (۱۳۹۶). تحلیل فضایی خدمات هفت‌گانه شهری بر اساس رویکرد عدالت توزیعی، فصلنامه دانش شهرسازی، دوره ۱، شماره ۱، صص ۵۵-۶۹.
- ۵- پریزادی، طاهر؛ حسینی، فرشته؛ بهبودی مقدم، حسین؛ (۱۳۹۶). تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی، مطالعه موردی: شهر مریوان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۹۲-۱۰۵.
- ۶- تقوایی، علی‌اکبر؛ بمانیان، محمدرضا؛ پورجعفر، محمدرضا؛ بهرام‌پور، مهدی؛ (۱۳۹۴). میزان سنجی عدالت فضایی در چارچوب نظریه شهر عدالت محور؛ مورد پژوهی: مناطق ۲۲گانه شهرداری تهران، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۸، صص ۳۹۱-۴۲۳.
- ۷- داداشپور، هاشم و رستمی و فرامرزی؛ (۱۳۹۰)، بررسی و تحلیل نحوه توزیع خدمات عمومی شهری از دیدگاه فضایی (مطالعه موردی: شهر یاسوج)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۹(۱۶): ۱۷۱-۱۹۸.
- ۸- داداشپور، هاشم؛ رستمی، فرامرزی؛ علیزاده، بهرام؛ (۱۳۹۳). بررسی و تحلیل توزیع عادلانه خدمات شهری و الگوی پراکنش فضایی آن‌ها در شهر همدان، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۱۲، صص ۵-۱۸.
- ۹- زیاری، کرامت‌الله؛ (۱۳۸۸). برنامه‌ریزی شهرهای جدید. تهران: انتشارات سمت، چاپ دهم.
- ۱۰- ستاوند، هادی؛ حاجی‌زاده، فاضل؛ یغفوری، حسین؛ (۱۳۹۷). واکاوی فضایی مناطق شهری شیراز از منظر عدالت اجتماعی با تأکید بر خدمات عمومی، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال نوزدهم، شماره ۵۲، صص ۱۷۱-۱۹۲.
- ۱۱- سعیدنیا، احمد؛ (۱۳۸۳). کتاب سبز راهنمای شهرداری‌ها، جلد اول، چاپ چهارم، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- ۱۲- سعیدی، عباس و احمدی، رضا و محمدی، علی؛ (۱۳۸۷)، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی. تهران: سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، موسسه فرهنگی، اطلاع‌رسانی و مطبوعاتی.
- ۱۳- فرهودی، رحمت‌الله؛ سید موسی پور موسوی؛ سیدعلی حسینی؛ سیدمحمد حسینی؛ (۱۳۹۲)، تحلیلی بر گسترش افقی شهر مشهد در چند دهه اخیر (۱۳۳۵ - ۱۳۸۵) و تأثیر آن بر منابع خاک، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی، دوره ۱۸(۵۰): ۲۵۹-۲۸۰.
- ۱۴- قاسمی سیانی، محمد؛ حقی، مهدی؛ (۱۳۹۵). تبیین گستره فقر شهری و شناسایی سکونتگاه‌های غیررسمی از منظر عدالت فضایی مطالعه موردی: نسیم شهر تهران، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۶، پیاپی ۲۴، صص ۲۴۵-۲۵۶.

- ۱۵- محبی، مهرداد؛ (۱۳۹۶). تحلیلی بر قضاوت دهی شهروندان در مورد عدالت فضایی و توزیع عادلانه کارکردهای شهری (نمونه موردی: بافت فرسوده کرمانشاه)، مطالعات محیطی هفت حصار، شماره ۲۲، سال ۶، صص ۱۱۱-۱۲۴.
- ۱۶- مرصوصی، نفیسه؛ (۱۳۸۳)، تحلیل فضایی عدالت اجتماعی در شهر تهران، ماهنامه پژوهشی آموزشی شهرداری‌ها، سازمان شهرداری‌ها: ۶ (۶۵).
- ۱۷- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۴). بررسی مفهوم عدالت اجتماعی، دفتر مطالعات بنیادین حکومتی.
- ۱۸- مشکینی، ابوالفضل؛ ابراهیمی، محمد؛ (۱۳۹۷) بررسی وضعیت دسترسی به مراکز خدمات‌رسانی درمانی با رویکرد عدالت فضایی (مطالعه موردی: منطقه ۷ تهران)، راهبردهای مدیریت در نظام سلامت، سال سوم، شماره ۱، صص ۵-۱۶.
- ۱۹- ملک شاهی، غلامرضا؛ وکیلی، صاحبه؛ (۱۳۹۶). بررسی توزیع خدمات عمومی بر اساس عدالت اجتماعی (شهر سقز)، نشریه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، سال ۷، شماره ۲۵، صص ۱۴۷-۱۷۰.
- ۲۰- ملکی، سعید؛ احمد، رضا؛ ترابی، ذبیح اله؛ (۱۳۹۴). بررسی عدالت فضایی در توزیع امکانات و خدمات بهداشتی - درمانی در شهرستان‌های استان خوزستان، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، علمی - پژوهشی، سال دوازدهم، شماره ۴۶، صص ۱-۲۳.
- ۲۱- یغفوری، حسین؛ قاسمی، سجاد و قاسمی، نرگس؛ (۱۳۹۶). بررسی عدالت فضایی در توزیع خدمات، با تأکید بر مدیریت شهری: مطالعه موردی محلات منطقه ۱۹ تهران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال سی و دوم، شماره سوم، پیاپی ۱۲۶، صص ۱۱۴-۱۲۹.
- 22- Dadashpoor, H., Rostami, F., Alizadeh, B., (2016). is inequality in the distribution of urban facilities inequitable? Exploring a method for indentifying spatial inequity in an Iranian city, *Cities*, 52, 159-172
- 23- Feinstein, S., (2014), *The just city*, *International Journal of Urban Sciences*, 18, pp.1-18
- 24- Gaffron, Ph., (2012). urban transport, environmental justice and human daily activity patterns, *Transport Policy*, 20, 114-127.
- 25- Gray, R., (2002), *Social Accounting project and Accounting Organization and Society privileging Engagement, Imaging new Accounting and pragmatism over critique*, *Accounting, Organization and Society*, 27(7), 687-708.
- 26- Greer, John Robert., (2002). *Equity in the spatial distribution of municipal services: how to operationalize the concepts and institutionalize a program*, The University of Texas at Dallas.
- 27- Harvey, D., (1996), *on planning the Ideology of planning*, *Planning Theory in the 1980s*, 213.
- 28- Jiali Dai., (2016). *An Experimental Research on the Equalization of Basic Public Services in Huizhou City*. *Open Journal of Social Sciences*, <http://dx.doi.org/10.4236/jss.2016.44024> 2016, 4, 1-173.
- 29- Kaphle, I., (2006), *Evaluating people, saccessibility to public parks using Geographic Information systems: A case study in Ames, Iowa*, Iowa State University, USA.
- 30- Kyushik, Oh. Jeong, Seunghyun., (2007). *Assessing the spatial distribution of urban parks using GIS*. *Landscape and Urban Planning*, Vol82. No. 1, pp.32-25.
- 31- Liao, Chin-Hsien, Chang Hsueh-Sheng, Ko-Wan Tsou., (2009) *Explore the spatial equity of urban public facility allocation based on sustainable development*, Real Corp, (<http://www.corp.at/>).

- 32- Martinez, J., (2009) "The use of GIS and Indicators to Monitor Intra-Urban Inequalities: A Case Study in Rosario", Argentina, Habitat International, Vol. 33, No. 1, Pp. 387- 396.
- 33- Smith, D. M. (1994), Geography and social justice. Oxford: Blackwell.
- 34- Taleai, M., Sliuzas, R., Flacke, j. (2014), An intergrated framework to evaluate the equity of urban public facilities using spatial multi-criteria analysis, Cities, 40, 56-69.
- 35- Talen, E and Anselin, M., (1998). Accessing Spatial Equity: An Evaluation of Measures of Accessibility to Public Playground. Environment and Planing A, Vol. 30, No. 1, pp 595-613.
- 36- Tsou, Ko- Wan, Yu-Ting Hung, and Yao- Lin Chang., (2005), an accessibility based integrated measure of relative spatial equity in urban public facilities, Cities, Vol.22 No. 6, pp424-435.

